

11. «Наша Заградка» // *Думка*. – 1937. – Ч. 11. – С. 12.
12. Нашо думки // *Думка*. – 1936. – Ч. 1. – С. 4.
13. Новий часопис «Думка» // *Рідне Слово*. – 1936. – Ч. 23. – С. 4.
14. Панахида в річницю смерті вождів української нації Петлюри й Коновальця // *Думка*. – 1942. – Ч. 11(43). – С. 2.
15. Пап В. Значенс релігії у живоце народу / В. Пап // *Думка*. – 1936. – Ч. 1. – С. 1-2.
16. Рідна мова – наша бешеда // *Думка*. – 1940. – Ч. 3. – С. 108-109.
17. С. С. [Саламон С.]. Преважна ствар / С. С. // *Думка*. – 1937. – Ч. 11. – С. 2-3.
18. Саламон С. Нови вредносци у нашим живоце у Югославії / С. Саламон // *Думка*. – 1937. – Ч. 11. – С. 5-6.
19. Тон. Того мешаца виходзи «Думка» / Тон. // *Руски Новини*. – 1937. – Ч. 35. – С. 3.
20. Торма О. Школи народних меншинох у Югославії / Осиф Торма // *Думка*. – 1937. – Ч. 8/9/10. – С. 13.
21. Цо сцеме? // *Думка*. – 1937. – Ч. 11. – С. 1.
22. Чатинський Л. Нова Европа і розвал московської імперії / Л. Чатинський // *Думка*. – 1942. – Ч. 12(44). – С. 1-2.

The history of the journal «Dumka»(The Opinion) functioning, its goal, the printed materials main thematic trends were analyzed.

Key words: the Ukrainian press, the history of development, subjects of the publications.

УДК 821.161.2–92 «19»

Т. І. Конончук

*Академія адвокатури України,
м. Київ*

УКРАЇНСЬКА ДІЙСНІСТЬ 1932-1933 РОКІВ ЗАСОБАМИ ПУБЛІЦИСТИКИ: ЕКЗИСТЕНЦІЙНИЙ АСПЕКТ

У статті йдеться про особливості відображення в районній газеті суспільно-політичної ситуації в Україні в 1932–1933 роках. За об'єкт аналізу взято газету «Ударник Лисянщини», яка виходила в селищі Лисянка тогочасної Київської області, тепер це Черкаська область.

Ключові слова: аналіз, дискурс, відображення, колгосп, хліб, хлібозаготівлі, голод, екзистенціали.

Газета «Ударник Лисянщини» Лисянського району Київської області розпочала свою історію 4 січня 1932 р. як орган районного партійного комітету, районного виконавчого комітету. Місце її видання – селище Лисянка (з 1954 р. належить до новоствореної Черкаської області)¹.

Матеріали газети з перших її випусків ілюструють тактику політичного органу, який вона представляла. Виходячи в світ у районі аграрного виробництва, газета була типовим виразником більшовицької політики, пропаганди в організації колгоспів, виховання мас у дусі партійної ідеології; засвідчувала, що весь цикл сільськогосподарських робіт за річним календарем перебував під пильним поглядом партії; матеріали виконували інструктивну функцію, проголошували директиви, містили нещадну критику невиконавців, непокірних, були сповнені лексики, яка створювала ефект фронтової наступальної операції, коли не може бути жодних відступів, сумнівів, лише безумовне виконання наказів із центру. Етапи календарних сільськогосподарських робіт – це фронт за збирання посівного матеріалу, фронт сівби, фронт по збору врожаю, фронт хлібозаготівельної кампанії. Останній особливий за темпами, масштабами, за критикою, за репресивними заходами. Газета «Ударник Лисянщини» не складає виняток із загальної маси районних газет. За спрямуванням і призначенням вона є типовим явищем тогочасної України. Створені як партійні ідеологічні інституції, подібні газети належно виконували відведену їм роль. Про ідеологічну типовість тогочасної преси України засвідчують також назви газет політвідділів МТС і радгоспів різних областей України: «Авангард», «Більшовик», «Більшовик ланів», «Більшовик МТС», «Більшовик Полтавщини», «За більшовицький колгосп». Дані назви зустрічаються в різних областях України. Менше, але повторюються також назви: «За більшовицький стиль» та «За більшовицький урожай», «За більшовицькі колгоспи», а також такого типу як, наприклад, «Голос колгоспника», «Голос тракториста», «До нових перемог», «Шлях до соціалізму», «Більшовицький шлях», «Більшовицька пильність», «Більшовицька молотарка», «Більшовицька перемога», «Більшовицька правда», «Більшовицький врожай», «Бригадовий штурмовик», «Бурякорядгоспник», «Вартовий соціалістичного врожаю» та ін.

Основна тема газети «Ударник Лисянщини» – збіжжя; за нього велася боротьба з початку календарного року аж до його завершення: з вивезення перегною на поля, від оранки до вивезення зібраного зерна, всього їстівного

¹ Під назвою «Ударник Лисянщини» газета друкувалася в 1932–1941 рр. А з 1941 р. її видання припинилося; поновилося 1944 р.; до 1945 р. продовжувала виходити під цією ж назвою. А з 1945 р. по 1991 р. друкувалася під назвою «Червоний Жовтень»; 1991–2000 рр. – «Лисянщина». З червня 2000 р. – під назвою – «Понад Тікичем» (дану назву запропонувала краєзнавча спілка «Витоки» Лисянського району Черкаської області).

від одноосібних господарств та колгоспів, що тривало до січня 1933 р., в кілька планових і понадпланових етапів. Кожен номер газети виділяв найголовнішу на кожному етапі тему. До неї приверталася увага місцем розташування матеріалу та шрифтом. Як правило, такий директивний текст ставився у верхньому правому куті, обрамлювався жирною лінією, жирним виділялася назва. Як приклад, наводимо назву інформації та її текст про збір посівного насіння навесні 1932 р. (подаємо за правописом газети):

«П.-Гутянська артіль ім. Сталіна посіла перше місце у боротьбі за насіння. За останню трохдівку артіль дала приріст на 5%, виконавши 82% завдання. А загалом потрібного зрушення в зборі насіння за 2 трохдівку не досягнуто. Всього надійшло лише 36 центнерів, з яких тільки по с. Жовтню 1 цент. від одноосібних господарств. По решті все тойже неприпустимий застій. Наступні трохдівки будь що, а досягнути зламу в зборі насіння» [1].

Отже, після позитивного, а отже, повчального для читачів прикладу, подавалася критика; нездача зерна характеризувалася як «неприпустимий застій» і закликається «наступні трохдівки (...) будь що досягнути зламу...». Така методика подання матеріалу – позитивне з негативним – типова. Крім того, на одну тему, як правило, друкувалося кілька матеріалів, і в них акцент ставився на домінуючих положеннях. Наприклад, в «Ударнику Лисянщини» №17 від 5 березня 1932, р. щодо збору насіння повторено цифру зібраного насіння і нагадується, скільки ще треба зібрати. Нагадування виносилося у заголовок: «36 центнерів. А 2 110, таке щоденне завдання мобілізації насіння». Підзаголовок-заклик типовий для подібних матеріалів: «Прикладом «СТАЛІНЦІВ» дійдемо 100% виконання завдання до 10/III.» Для сучасного читача цифри зібраного і планового насіння показові в плані того, які вимоги ставилися перед українським селом. Низька кількість зібраного підтверджує те, що, вочевидь, цифри були зависокі, нереальні. Але вони мали виконуватися. І тому органічно в контексті вимог виникав матеріал під назвою: «Центр боротьби за насіння – куток [села – Т.К.]» [2]. Відомо, що села поділяються на кутки, які називаються, як правило, за найчастіше вживаними в них прізвищами, наприклад, як у с. Журжинці (нині Лисянського району Черкаської області): Бабенки, Бойки, Булики, Котівка, Березина, Терешки тощо). І от газета робила наголос на боротьбу за насіння по кутках, аби не пропустити жодного господарства. Хоча самих селян чекала весна, і також потрібні були посівні матеріали. Правда, мовилося, що централізовано зібране зерно будуть потім видавати.

Будь-яке невиконання чи затримка в різні періоди «фронтових» сільськогосподарських робіт кваліфікувалися як куркульський саботаж. Для боротьби з ним організовувався «сільський актив, члени сільрад, кращі ударники-колгоспники» [2]. Їх закликали «спрямувати всю силу більшовицького удару проти куркульської агентури, проти тих, хто ігнорує справді по-більшовицькому організовану роботу серед завтрашніх колгоспників» [2]. У незадовільних темпах збору насіння обвинувачувалася місцева влада. І якщо селяни казали, що немає зерна, а місцева влада «не вживає жодних заходів в справі переламу роботи про збирання насіння» [2], то устами дописувача пропонувався присуд таким винуватцям; він друкувався прописними літерами жирним шрифтом: **«КУРКУЛЬСЬКИМ РОЗМОВАМ ТРЕБА ПОКЛАСТИ КРАЙ. ДАЛІ ТАКИЙ СТАН НЕ ТЕРПИМІЙ»** [2]. І називалися, хто не реагував на виконання на директив.

Газета друкувала матеріали центральних органів з Москви, Києва, постанови районної чи сільської влад. Дописи із сіл з підписами, що часто повторювались: П-м, Сількор, Ілько, А., Жук, Федько, Р-ко, Книгар, Дубовий, Поліщук, ЧУВ, Дописав М., Уціпний та ін. Підписи друкувалися прописними літерами. У дописах – категоричні вимоги покарань. Наприклад, типовий зразок про збір насіння з одноосібного господарства під назвою «У лабетах опортунізму» [2], де в с. Смільчинці Лисянського району Київської області «Досі по одноосібному секторі НЕ ЗІБРАНО ЖОДНОГО КГР НАСІННЯ». Автор допису ТУК питання ставив категорично: «РВК [райвиконком – Т.К.] повинен негайно вжити відповідних профілактичних заходів».

За ранніми польовими роботами після оранки мала розпочинатися сівба. Але посівне зерно вивезли. Проте питання сівби, зрозуміло, не знімали. І газета ілюструє наступний етап «фронту», за сівбу: «викриваються» ті, хто не бореться за сівбу, чи хто, на думку районної чи місцевої влади, не дуже старається виконувати темпи сівби. Відповідно з'являються типові заголовки: «Глушко – куркульський агент» [3]. Хто ж такий Глушко? Повідомлялося, що це бригадир з Лисянської артілі «III Інтернаціонал», він не боровся «за ударне переведення сівби». Глушкові дорікали, що він не проводив зборів, не доводив колгоспникам завдання сівби, а коли його питали про стан справ, він відповідав, а що я буду робить, коли члени бригади «лежать на печі». Ймовірно, і сіяти нічим. Але дописувач «Р-КО» обвинувачував: «Глушко не заслуговує звання бригадира. Він агент куркуля. Його треба позбавити обов'язків бригадира й поставити питання про перебування в колгоспі».

Газета фіксувала про зрив темпів сівби. Причини зриву пояснювались «очікуванням допомоги», і повідомлялося, що засіяли тільки 6% посівного завдання [4]. В цьому ж номері йшлося про те, що селяни чекали посівного матеріалу, тяглової сили; пояснення причин знижки темпів виносилося в заголовок: «Дадуть – будемо сіяти», таке ставлення селян до сівби характеризувалося владою як «опортуністичні настрої».

У кожному номері простежується суголосність газети із центральними директивами. Наприклад, 7 серпня 1932 р. було прийнято постанову ЦВК і РНК «Об охроне имущества государственных предприятий, колхозов и коопераций и укреплений общественной (социалистической) собственности», яка впроваджувала застосування розстрілу та 10-річного ув'язнення за розкрадання колгоспного майна і була названа в народі постановою про 5 колосків. Крім того, постанова вказувала «не применять амнистии к преступникам, осужденным по делам и хищениям колхозного и кооперативного имущества» [5, с. 499]. Також 7 серпня 1932 р. в газеті «Ударник Лисянщини»

[6] містилися матеріали, що застерігали від крадіжок. Так, під заголовком «І тут дружина правління верховодить» за підписом В.О. Шостак йшлося про те, що в с. Виноград «дружина завгосподарством артїлі Обманюк Тетяна виходить на роботу в колгосп «озброєною», з торбинкою. У цю торбинку вона наминає щоденно 10-15 хунтів збіжжя. На неї рівняються й інші колгоспники. Правління до злодіїв колгоспівського хліба ніяких заходів не вживає». Мотивація крадіжки зерна, вочевидь, зрозуміла: йдеться про спосіб виживання.

Нове більшовицьке життя мало будуватися на нових ідеологічних засадах, яким заважали традиційна мораль, етика і духовність народу. Відтак газета ілюструвала їх тотальну цілеспрямовану руйнацію. Це простежується в багатьох номерах «Ударника Лисянщини». Для руйнації духовності використовувалися насамперед споконвічні традиційні релігійні свята. Так, у статті під назвою «Проти релігійних проповідей попівства, за виконання плянів сівби»[7] наказували: «Замість святкування куркульсько-попівського великодня, працівні маси повинні показати в ці дні надударні темпи праці в полі, борючись за кількісні і якісні показники сівби. В дні куркульсько-попівського великодня треба залучити найширші маси працюючих до лав безвірників, організувавши з числа їх ударні бригади в сівбі». За прикладом освітан Бужанської школи пропонувалося «розгорнути широкий збір коштів на побудову підводного човна «ВОЙОВНИЧИЙ БЕЗВІРНИК». Влада закликала при всіх колгоспах району організувати «гуртки безвірника». Читача намагалися переконати, що ця ідея ніби вийшла від народу, тому й інформація мала автора, за підписом «КРАВЕЦЬ». Як бачимо, йдеться не лише про те, що «надударно» працювати в найбільше свято християн, а ще й збирати гроші (чи мали їх селяни в надлишку?!) на підводний човен «войовничий безвірник», при колгоспах організувати гуртки безвірників.

З матеріалів газети дізнаємося, що, крім збирання насінневого матеріалу, хліба, грошей як-от на підводний човен, на виконання фінансового плану, із селян бралися також позики на багато інших загальнодержавних адресних та безадресних проектів. Як бачимо село цілеспрямовано виснажувалося. Селяни мали не лише виробляти, а ще й віддавати грошіма. У газеті наглядно прослідковувався стан виконання тих позик, поведінка людей – протест чи організована запопадливість. Наприклад, у статті «Виклик»[8] (підпис: секретар о-ку[осередку – Т.К.] Тукаленко) повідомлялося: «Замість 50 крб., за завдання, яке було поставлено перед ЖУРЖИНСЬКИМ партосередком зібрати на ексадрилью «Крила ленінізму», нами було зібрано 82 крб. Викликаємо перевиконати свої завдання й внести також суму партосередки Бужанський та Шестеринський». Подібні заклики друкувалися в газеті часто. Можна лише запитання: чи були ці ініціативи добровільні? Про масовість позик засвідчують такі інформації: «Негаймо сплатити чергові внески по позиці» [9], або із с. Дібрівка «Податок сплатимо до строку»[10]. Крім того, з газети постають суми позик. Наприклад, у матеріалі з Дібрівки повідомлялося, що на 15 серпня вже сплачено 1936 крб., це 48 % із 3966 крб., які треба зібрати. Чому вже зібрана така сума, бо «сільрада примусила куркулів та експертників сплатити податок у першу чергу». Прикметно, що художня література показує, як забезпечувалося виконання позик. Селяни везли своє майно, зібраний врожай на ярмарки, щоб вирученими грішми погасити борги за податок, отже, напрацьоване віддати в державу безповоротно, фактично подарувати. В оповіданні «Бурани» Юрій Мушкетик писав: «Новий обклад принесли через три дні. Знову на сорок пудів. Всеньку ніч батько просидів за столом (...), а вранці заходився рихтувати в дорогу воза (...). Батько вирішив продати яблука та бурана [коня – Т.К.], сплатити податок...» [11, с. 294]. В оповіданні йшлося також про події 1932 р.

Матеріали газети доводять, що на хлібозаготівлі відряджали комсомольців, діяли так звані буксирні бригади [12]. Це вітворено і в художній літературі: «...наступного дня по моему арешту прийшла «Червона мітла» – комсомольці, активісти, забрали все до решти...» [11, с. 297].

Самоочевидні обсяги планових хлібозаготівель, бо господарства мали утворювати для вивезення хліба цілі хлібні валки; ідеологічний акцент прослідковуємо в рапорті Лисянських районних органів влади, опублікованому в «Ударнику Лисянщини» від 7 серпня 1932 р.: валки утворювались «у відповідь на намагання куркульні та їх агентурі опортуністів зірвати хлібозаготівлі».

Сторінки газети переповнені характеристичними назвами-закликами, констатаціями-обвинуваченнями: «Вжити заходів», «Припинити сваволю Черепа», «Зривають роботу», «Шкідники з ветлікарні», «Мандибурі не місце в колгоспі», «Розкрадають к/г хліб», «Безгосподарники з «ІІІ Інтернаціонала» [назва колгоспу в Лисянці – Т. К.] [13].

Дописи за тональністю схожі на доноси. Наприклад, під назвою «Розкрадають к/г хліб»: «Семенівка. У ледарів Барана Івана та Коваленко Палажки знайдено заховані снопи, що вони їх накрали в колгоспі «Перемога». Їх направили з виконавцем Верещакою в Миліцію, який навмисно їх пустив, і вони до цього часу не притягнуті до відповідальності. Також крадуть в садках та на городі. Правління не вживає заходів. ПОГОРІЛИЙ» [13].

Смислові акценти виділені жирним шрифтом, як-от у дописі «Покарати злодіїв»: «**Брідок. Вдовиченко Купріян** (об'їжчик), **Іващенко І.** (табельщик) з своїми дружинами та сусідами Ткаченко Явдоха, Іванченко Варка, обмолочували колгоспний хліб вночі, який забирали додому. Суворо покарати злодіїв колгоспного майна. **Мороз**» [13].

В газеті вміщувались догани – в правому верхньому куті, на найвиднішому місці як приклад покарання і як виховний урок для інших, як-от: «За розбазарювання хліба сувору догану» (з постанови правління Р.К.С.) Кого ж карають? Голову Боярської артїлі «Перемога» т. Рогульського, що правління його артїлі «не спромоглося мобілізувати колгоспні маси на обробіток цукробуряка та боротьбу з шкідниками і допустило розбазарення харчових продуктів (видано буряковий хліб додому на 10 день наперед)» І як висновок-присуд: «Оголосити т.

Рогульському суворо догану з попередженням. В разі повторення подібного, справу буде передано слідчим органом». Допис підписав Голова РКС Тараненко [14].

Насиченість інформації про хлібозаготівлі виявляє тональність штурму. Матеріали з рубрики «З фронту сівби»: «До 15 річниці Жовтня рапортуймо завершенням хлібозаготівель, бурякозбиральної»; «В подарунок XV річниці Жовтня організуєм червоні хлібні валки» [15]. У номері за 4 листопада 1932 р. – інформація під назвою «Потурають крадіжкам», в якій йдеться про те, що в Тихоніському колгоспі «не тільки не вживають заходів, а допомагають» крадіжці. Можемо передбачити, що крадіжка була реакцією на пануючий голод і перспективу смерті.

Будь-яка протидія хлібозаготівлям кваліфікувалася як опортуністичний куркульський опір. Про це читаємо в газеті за 31 жовтня 1932 р., (№90) з інформації під заголовком «У Яблунівці діє куркуль» та «В атаку на куркуля, опортуніста. Хлібозаготівлі вивершити до Жовтневих свят». Крім Яблунівки, винесеної в заголовок, називаються й інші села, де зривали хлібозаготівельну компанію: Боярка, Вотилівка, Дібрівка, Журжинці, Лисянка, Писарівка, Петрівська Гута, Почапінці, Петрівка-Попівка, Федюківка, Шушківка, Яблунівка. Вказано, що в них виконано хлібозаготівлі лише від 25 до 50 відсотків. Виникає питання, чому не виконано плани? Хліб приховується чи його немає стільки, як ставиться завдання для його здачі?

Газета дає відповідь єдину, що при невиконанні завдань по хлібозаготівлях діє куркуль. У №90 газети подано інший аналогічний матеріал під назвою «Порадівське та Яблунівське керівництво здає позиції куркулеві», а в підзаголовку «До кінця розтросити опортуністичне небажання боротися за хліб» поміщено на два матеріали: 1. «У наступ на куркуля, опортуніста»; 2. «До 12 листопада завершити хлібозаготівлі». Ці матеріали – своєрідні звіти з місць та тверді обіцянки виконати план.

Друкувалися, вочевидь, організовані листи колгоспників, які немовби підтримують політику влади. Вони містять емоційні оцінки. Наприклад: «доки будуть тривати неподобства у Яблунівці?» Йдеться й про тих, хто покрав і поховав хліб на горищах, а голова в Яблунівському колгоспі замовчує крадіжки. Газета повідомляла, що «таких фактів крадіжок безліч» [16].

Газета фіксує так звані червоні і чорні дошки, де вказувалися передовики і невиконавці. Наприклад, у газеті за 23 листопада 1932 р. (№97) під назвою «На червоній дошці» називаються колгоспи, які виконали план хлібозаготівель 100% на 20 листопада. На «Чорній дошці» – ті, які виконали план на 50 %, а також ті, що його виконали на 5-10%, зазначалися й ті, хто не виконав план в одноосібному секторі, тут же називались керівники господарств. Оцінки-характеристики мали стилістично негативне забарвлення: «Не злязять з чорної дошки бездіяльниці, куркульські приплентачі». Названі голови сільрад, що не виконують завдань хлібозаготівель (голів названо лише за прізвищами, без імен): Лисянки – Кучер, Писарівки – Ляшенко, Почапинець – Харченко, Яблунівки – Андрійчук, Журжинець – Бабенко. Але невиконавці не лише названі, їм виголошене покарання: «Цим села і колгоспам, зривачам хлібозаготівель не дати промтоварів!» [17]. Такий присуд – це один із пунктів постанови про занесення сіл на чорну дошку. За цим слідувало наступне: вивезти все з магазинів, не довозити товарів, не дозволяти торгівлю – заходи, які разом з відбором хліба прирікали на голод. Сторінки газет рясніють каральними назвами: «Сердегу на лаву підсудних» [18]; «Ліквідувати хлібний борг державі» [19]. Отже, хлібоздача розпочалася ще з липня, з часу збору врожаю, але «фронт» боротьби за хліб не применшував темпів і в грудні 1932 р. Після такого фронту перспектива голодної зими 1932-1933 рр. була для селян зрозуміла, а гіркий досвід переживання голоду в них появився в 1930-1931 та 1931-1932 рр. Наближалася зима мільйонних втрат від голодної смерті.

Газета «Ударник Лисянщини» 1933 р. не відрізнялася від попереднього, 1932 р., рубриками, акцентами, інтонаціями, політичними тенденціями. Оскільки центральну владу не задовольнили темпи і масштаби відбирання хліба в Україні 1932 р., то 1933 р. відтворює в газеті часті посилення на незадовільні минулорічні темпи, проголошувалась обіцянка нинішнього, 1933 р., все організувати швидше, краще. Наприклад, у №57 від 25 червня 1933 р. йде мова про збір наступного врожаю, але про те, як пережили селяни зиму і весну після вибраного їстівного, не повідомлялося. Ведеться про минулорічні втрати хліба, а не людей. Наприклад, в інформації за підписом Мельника (конкретно господарство не називається) мовиться: «Минулого року в нашому колгоспі загинуло багато хліба від невчасного збирання, багато розікрали злодії, ледарі, рвачі і це відбилось на організаційно-господарському зміцненні колгоспу, на добробуті чесних колгоспників, що сумлінно працювали» [20]. Прикметно, що цей номер містить постанову за підписом Голови Ради Народних Комісарів Союзу РСР В. Молотова (Скрябіна) та Секретаря Центрального Комітету ВКП(б) Й. Сталіна «Про обов'язкові поставки зерна державі колгоспами та одноосібними господарства з урожаю 1933 року на основі закону з 19 січня 1933 року». У постанові наголошувалось, що цього року враховано недоліки поставок зерна минулого, 1932 року, коли «перші два – три місяці хлібозаготівель – липень – серпень – вересень – минали марно на так зване «розкачування». Це значить, що поставки зерна державі треба розгорнути від перших таки днів обмолоту, а колгоспну торгівлю треба припинити від перших днів поставок» [20].

Як і в минулому році, газета 1933 р. рясніла заголовками негативного змісту: «Колгоспи сіл: «Праця» Боярка, «Новий побут» Вотилівка, «Шевченка» Писарівка, «Червоний промінь» Чеснівка, затулюючи проривання» [20]; «Прополку зернових ігнорують», «Розкрадників бурякових фондів суворо покарати» (в даному матеріалі підпис: «Бачив»). Про що ж йдеться в матеріалі, того, що «Бачив»? Виявляється, що «голова колгоспу Шестеринського Бреславець за допомогою рахівника та колишнього комірника Маринича розібрали собі та роздали знайомим і

родичам...» зерно, перемололи. Сьогодні з публікацій і досліджень відомі приклади, коли керівники на місцях саме таким чином намагалися порятувати, підтримати голодних селян. Може, це і був подібний випадок? У тому ж номері газети [№57 від 25 червня 1933 р. – Т.К.] надруковано промову П. Постишева на пленумі ЦК КП(б) У 10 червня 1933 р. З неї постає партійний аналіз помилок минулорічної хлібозаготівельної кампанії і вказівки на поточний рік. Інтонації П. Постишева сповнені беззастережної категоричності: «Нам треба «вздибїть» усю партійну організацію України, насторожити її і не припустити повторення цих помилок». Звучить нарікання, що темпи сівби уповільнені, як і обробка полів. «Не забудьте, ЦК дав нам величезну допомогу н а с і н н я м, х а р ч а м и [подано в розбивку – Т. К.] та фуражем, що відіграло велику ролу в тих успіхах, яких ми дійшли під час сівби. Зробили ми, безумовно, менше, ніж могли». У своїй доповіді, Постишев апелював до доповіді Й. Сталіна, що була проголошена на січневому 1933 р. пленумі ЦК і ЦКК «Про роботу на селі», в якій головний акцент ставився на помилках у політиці збирання й хлібозаготівель. Які це помилки? Їх нагадає Постишев у своїй червневій доповіді: «притуплення більшовицької пильності щодо класового ворога – ось найважливіша за своїми наслідками провина партійних організацій в Україні. У цьому основна докорінна їхня помилка». Отже, не про врожай насамперед йдеться, а про класового ворога. Хто ж цей ворог? Постишев давав відповідь на це питання, а водночас і виявляв відповіддю ставлення центральної влади до України, її майбутнього. Говорячи про хлібозаготівлі, він наголошував, що «...на цій найсерйознішій дільниці засіло чимало петлюрівців, махновців, агентів чужоземних контррозвідок, що пустили глибокі коріння... згуртували навколо себе уламки віджилих, розгромлених класів... не залишають мрії про відрив України від Радянського Союзу...». Постишев давав характеристику окремим діячам, як-от Миколі Скрипнику в освіті, яку характеризував як буржуазну, націоналістичну. У доповіді подані негативні оцінки діячам української культури, яких узагальнено названо «шкідниками й шпигунами», наголошувалось узагальнено, що «всі ці Яворські, Бадани, Максимовичі, Ерстенюки, Шумські та Сологуби, крім агентурної роботи, яку вони провадили на завдання контррозвідок деяких держав, керуючи окремими дільницями культурного будівництва, насаджували, зрозуміло, не нашу національну формою й соціалістичну змістом українську культуру, а культуру націоналістичну, шовіністичну, буржуазну культуру Донцових, Єфремових, Грушевських...». Бачимо, що саме особливо дратувало московського посланця в Україні. В доповіді домінують думки П. Постишева виділялися своєрідними рубриками-підзаголовками, що ділили текст: «I. Ми зробили менше, ніж могли зробити»; «II. Не було достатньої більшовицької пильності»; «III. Не припускати помилок минулого року»; «IV. Особливості хлібозаготівлі цього року»; «V. Зробімо цей крок останнім роком труднощів». Доповідь своєрідно, але все-таки фіксує стан голоду, хоча називає це «харчовими труднощами», які, мовляв можуть використати ворожі владі елементи у час хлібозаготівельної кампанії: «...не слід забувати, **що харчові труднощі, які є в окремих колгоспах** [виділення моє – Т. К], і загострена класова боротьба навколо здавання хліба державі, неминуче викличе рецидиви опортуністичної слабодушности, безхарактерности й розгублености. Ми повинні передбачити вилазки опортуністичних елементів і ворогів з партквитками, які при відсутності належної відсічі можуть і цього року спробувати саботувати першочергове здавання хліба державі». Постишев підкреслює, що завдання може бути виконане, бо «ми розгромили класового ворога і добиваємо його рештки. ... Ми зміцнили село висококваліфікованими партійно-політичними кадрами. Ми найавторитетніша, найдужча влада в світі» [21]. Доповідь проголошена в червні після найтяжчого часу переживання голоду зими і весни 1932-1933 рр., коли з життя пішли мільйони в результаті діяльності «найдужчої влади в світі»; вочевидь, представник партії пишався результатами: «розгромлено класового ворога і добиваються його рештки».

У багатьох числах газети йдеться про чистку в партії, а отже, про звільнення з неї підозрілих елементів, що не в такій мірі, як того вимагає партія, виконуються її директиви. Наприклад, повідомлялося в найголовнішому правому верхньому куті газетної полоси вже самим заголовком, що «Районова комісія чистки партії розпочала свою роботу» і що «першим буде проведено чистку партосередку с. Писарівка, де підлягають до чистки такі комуністи, як Компанченко, Буртовий, Доценко, Корнієнко». Прикметно, що чистка ще тільки буде, а вже повідомлялося, кого мають «вчистити». Стаття інформує також наступне: «Далі чистка буде провадитися колгоспних осередків сіл: Журжинець колгосп «Добробут», Лисянка «III Інтернаціонал». Газета наголошує заголовками, що потрібно «Чистку партії обернути на могутнє знаряддя у виконанні поточних господарських завдань» [22]. Політичні акценти посилювались цитатами з доповіді П. Постишева, які з часу її публікації стали інструктивно-політичним підґрунтям партійної роботи, виростали в заголовки, як-от: «Жнива і хлібопоставки – політичний іспит кожного комуніста, комсомольця, активіста». До нього подано підзаголовок: «Організувати охорону врожаю від розкрадання з боку [підкреслення в газеті – Т. К.] ледаря, куркуля, підкуркульника!» [22]. Владі зрозуміло, що хліб у голодних буде взяти непросто, як і вберегти врожай. Тому друкується «Інструкція Народнього Комісаріату Земельних Справ СРСР» під назвою «Про організацію охорони й обліку врожаю під час збирання й молотьби» [22]. Інструкція містить розділи: «I. Охорона врожаю» та «II. Облік врожаю». Це розгорнуті, деталізовані вказівки, як має бути організовано охорону врожаю та обліковано. Наприклад, у першому пункті найголовніша увага приділена питанню призначення об'їзчиків полів, які підпорядковані безпосередньо головам колгоспів і мали працювати цілодобово. Дана детальна інструкція про облік зерна, починаючи з поля до хлібозаготівельних пунктів, щоб «не пропало нічого й ніде, а особливо не було вкрадене». Це щоденні інструкції вагарям зерна, комірникам, машиністам молотарок. Наведемо фрагмент названої інструкції, що затверджена «Державною комісією в справі врожайності при РНК СРСР 21-VI 1933 року»: щоденно «зерно й колосся, що

лишилося біля молотарки, підмітають у загальний ворох: колоски до колосків, зерно до зерна, озадки (дрібне й подрібнене зерно) також обов'язково зважують і беруть на суворий облік» [22].

Газета називала селян, які внаслідок голоду, не боячись смертної кари, закону, за порушення якого не могло бути амністії, йшли на крадіжку. Про мотиви крадіжок не писалось, лише повідомлялося про злочин і покарання. Так, у №61 газети в інформації «Злочин суворо покарано» з'ясовано, хто і за що покараний. Матеріал прочитується як вчинки голодних, для яких голод був сильніший за страх покарання смертю чи ув'язненням.

Отже, газета «Ударник Лисянщини» 1932-1933 років, виконуючи роль партійного органу, ілюструвала ідеологічні, пропагандистські аспекти буття, не виявляючи реального становища селян. Про цей, справжній бік довідуємося зі свідчень тих, хто вижив, втративши рідних, і зміг передати інформацію про фантазмагоричний час лише в часи незалежності України. Наведемо кілька типових фрагментів зі свідчень мешканців Лисянщини. Олена Федорівна Сухоярська згадувала: «Я хліба завжди хотіла. ... Спасала мамалига з берестових листів. ... Ми, діти, паслися на калачиках, рвали дикий квасець, бузину їли і не отравилися. Листя з берестків, липи. Мій брат двоюрідний, дядька Грицька, маленьких пташенят забере з-під сови і варив їх у пір'ї, їв і вижив. ... Сусідка Марія родила дитину і зарізала, з'їла, але сама збожеволіла» [23]. Олександра Юхимівна Терещенко: «Найтяжча була зима 1932-1933 року. Ледве ми дожили до бур'яну. Наші всі запаси давно скінчилися, у хаті, крім солі і води, нічого не було. То ми варили жалку кропиву, пекли на воді млинці з липового листя, на полях де знаходили гнилу картоплю, їли корінці дикої моркви. ... Коло нас жив один сусід, який був людоїдом. Його дочка працювала санітаркою. Вона заманювала додому дівчат. А його жінка варила з цих людей холодець та носила на базар продавати. А потім якось не стало сусідської дівчини, яка жила з мачухою. І почало сільське правління задумуватись, що інші ходять на роботу, щось трохи їдять і все одно мруть, а в цього ніхто на роботу не ходить і не мруть, а жінка навіть вагітна. Дев'ять голів у нього в ліску у діжці закопаними знайшли. ... Люди сильно мерли, а пухли як, аж шкіра тріскалася, а з-під неї текла вода. Наша дядина в своїй сім'ї вмерла остання, два тижні лежала мертва в хаті, ніхто її не забирав. А потім приїхали чоловіки, котрі були дужчі, викотили дрючками на віз, бо до неї вже доторкнутися не можна було, смерділа дуже» [24]. Зі слів Марії Прохорівни Авраменко: «Їсти хотілось постійно; сушили з берестка листя, перетирали, змішували з водою, пекли млинці, варили галушки. ... У сім'ї було 10 дітей. Батько їздив на Кавказ і купляв там кукурудзу (1933 р.), але її не вистачало надовго...» [25].

Нині, в контексті великого числа надрукованого про 1932-1933 рр., тогочасна газета «Ударник Лисянщини» виявляла офіційну позицію, партійний дискурс у ставленні до українського села, політику, яка мала єдину перспективу – голод; усіма текстами демонструвала такі екзистенціали, як життя, смерть, Бог, воля, вибір, хліб, їжа, дорога, страх; вони оприявнювалися безпосередньо або набували закодованих символічних смислів, що тепер самоочевидні.

Список використаних джерел

1. Ударник Лисянщини. – 1932. – №17. – 5 березня.
2. Там само. – №22. – 20 березня.
3. Там само. – №30. – 17 квітня.
4. Там само. – №38. – 14 червня.
5. Постанова ЦВК і РНК «Об охране имущества государственных предприятий, колхозов и коопераций и укреплении общественной (социалистической) собственности» від 7 серпня 1932 р. // Колективізація і голод на Україні: 1929 – 1933: 36 документів і матеріалів / Упоряд. Г. Михайличенко, Є. Шаталіна. – С. 499-501.
6. Ударник Лисянщини. – 1932. – №67. – 7 серпня.
7. Там само. – №34. – 1 травня.
8. Там само. – №35. – 5 травня.
9. Там само. – №42. – 28 травня.
10. Там само. – №70. – 27 серпня.
11. Мушкетик Ю. Буран // Мушкетик Ю. Гріх: Оповідання. – К.: Світлиця, 2009. – С. 292-305.
12. Ударник Лисянщини. – 1932. – №48. – 15 червня.
13. Там само. – №80. – 29 вересня.
14. Там само. – №54. – 7 липня.
15. Там само. – №91. – 4 листопада.
16. Там само. – №93. – 11 листопада.
17. Там само. – №97. – 23 листопада.
18. Там само. – №108. – 27 грудня.
19. Там само. – №109. – 29 грудня.
20. Там само. – 1933. – №57. – 25 червня.
21. Там само. – №59. – 1 липня.
22. Там само. – №60. – 6 липня.
23. Зі спогадів Олени Федорівни Сухоярської, 1926 р. н., із с. Чаплинка Лисянського району Черкаської обл.
24. Зі спогадів Олександри Юхимівни Терещенко, 1914 р. н., із с. Журжинці Лисянського району Черкаської обл.
25. Зі спогадів Марії Прохорівни Авраменко, 1925 р. н., із с. Чаплинка Лисянського району Черкаської обл.

The article deals with the reflection of the social and political situation of Ukraine in 1932–1933 in a local newspaper. The newspaper «Udarnyk of Lysyanschyna» published in Lysyanka town which in those times was the part of the Kyiv region and nowadays is a part of Cherkasy region, has been analyzed.

Key words: analysis, discourse, reflection, collective farm, grain, grain purchases, hunger, existentials.

УДК 821.161.2-92.09

Т. І. Кріль

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

ЗАСОБИ ТА ПРИЙОМИ ТВОРЕННЯ КОМІЧНОГО У РАННІЙ ПУБЛІЦИСТИЦІ ОСТАПА ВИШНІ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ КАМ'ЯНЕЦЬКОГО ПЕРІОДУ 1919-1920 РОКІВ)

У статті зауважено окремі приклади використання Остапом Вишнею різноманітних засобів та прийомів сатиричної публіцистики, літератури та народної творчості для створення комічного ефекту й викриття вад суспільно-політичної ситуації доби.

Ключові слова: засоби, прийоми, лексика, ситуація, комізм, приклад, критика, іронія, метафора, метонімія, натяк, стиль.

На сьогодні вишнезнавча наука налічує чималий арсенал досліджень, що у більшій чи меншій мірі, залежно від поставленого завдання, торкаються проблеми засобів і прийомів творення комічного у творчості відомого гумориста. Літературознавці й лінгвісти В. Дорошенко, І. Дузь, Н. Заверталюк, І. Зуб, М. Осадчий, М. Сірий, В. Тимченко, В. Ужченко та інші, зробили чималий внесок у висвітлення цього питання. Засоби гумору у творах Остапа Вишні стали окремим предметом дослідження Б.Пришви, який дав їм ґрунтовну характеристику й класифікацію. Питання уважалося вичерпанним до періоду заповнення лакунів (початок 90-х ХХ ст.), спричинених чисельними табу тоталітарної системи радянської доби. Тому кам'янецький період творчості Остапа Вишні (1919-1920), вимагає ще чимало уваги дослідників попри усі наявні наразі висліди О. Будзея, М. Васькова, О. Завальнюка, Ю. Лавріненка, О. Почапської, В. Прокопчука, Л. Третяк, які зробили значний внесок у дослідження життєвого та творчого шляху публіциста періоду перебування на Кам'яничині.

З огляду на сказане зазначимо, що питання засобів та прийомів творення комічного у ранній творчості Остапа Вишні залишилося поза увагою дослідників, що й спонукало нас до його висвітлення. Проте варто зауважити, що стаття матиме лише постановочний характер, оскільки проблема є надто обширною для повноцінного аналізу.

У публіцистиці Остапа Вишні (далі по тексту П. Грунський, кам'янецький псевдонім гумориста) серед усього лексичного арсеналу, що слугує ідейно-естетичному вираженню художнього мислення автора, є частина слів, які виділяються багатством своїх метафоричних та емоційних можливостей, комічним навантаженням, через що вони репрезентують осередок прояву комічного мислення. За своєю суттю ці слова не відрізняються від усіх інших, що входять до словникового складу мови і є звичайними одиницями лексичної системи мови. Проте, уміння журналіста використати їх в особливих умовах художнього тексту і пов'язати з іншими словами і виразами, уможливорює втрату ними своєї «звичайності».

Сила емоційного впливу слова у конкретних умовах, реакція умовного образу автора-оповідача та інших образів на цей вплив спроможні відігравати значну роль у визначенні ідейно-естетичних поглядів публіциста, його творчого потенціалу. У цьому процесі виявляє себе уміння П. Грунського поводитися зі словом, надавати йому особливого значення, використовувати невичерпні можливості загальнонародної мови, досягається оптимальна вершина пафосу автора. Гумористу вдається реалізувати приховані у звичному вжитку, але наявні у загальнонародній мові, художньо-естетичні і комічні можливості слова. А пріорі значення слова, які проявляються у фейлетонах, існують у загальному його арсеналі. Майстерність П. Грунського як публіциста проявляється в умінні активізувати у відповідності із художньою метою та стилістичною манерою одне із потенційних значень слова. Він підбирає найбільш точні та емкі слова, виявляє особливості їх семантики й використовує із найвищим ступенем відповідності художній цілі.

Вирішальними факторами у трансформації лексичних одиниць у засоби творення комічного ефекту, на думку науковців, є комічне середовище, несподіваний зв'язок слова у тексті з іншими словами та виразами.

Комізм у ранній публіцистиці П. Грунського підсилюється завдяки непередбачуваному поєднанню слів, їх варіюванню, насиченням додаткового комічного забарвлення у комічній ситуації. Так, іронізуючи з приводу того, як урядовцями вирішуються питання державної ваги, журналіст доводить ситуацію до абсурду, коли «крутять великим пальцем правої руки навколо великого пальця лівої руки. Деякі в таких випадках заплющують очі, і, що-небудь згадавши, намагаються попасти одним пальцем у другий. Од того, чи попав він пальцем об палець, залежить те чи інше вирішення справи» [3].

Комічному ефекту сприяє використання прийому алогізму ситуації, доведення її до абсурду, коли у «Міністра Народного Здоров'я» «болить голова і піднесена температура», а «директор департаменту палива спить під трьома кожухами» [9]. Висміюючи державотворців, П. Грунський є виразником народного здорового глузду, яким потрібно керуватися за будь-яких обставин.